

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นโยบายการลดจำนวนประชากร โครงการวางแผนครอบครัว ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา นับประสบผลสำเร็จ คือสามารถควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากรลงได้ จำนวนประชากรลดลงอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาอันสั้น อย่างไรก็ตามการลดจำนวนประชากรส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากร ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ ทำให้ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น โดยเฉพาะประชากรผู้สูงอายุได้เพิ่มจำนวนและสัดส่วนมากขึ้น กล่าวคือ ในปี 2523 มีจำนวนผู้สูงอายุ 5.3 ล้านคน และเพิ่มขึ้นเป็น 11.1 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2539 และในปี พ.ศ. 2543 จะมีประชากรผู้สูงอายุถึง 12 ล้านคน (บัญชีแสดงจำนวนราษฎร และจำนวนบ้าน ในวันที่ 31 ธันวาคม 2537, สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร, 2538)

การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุ ในขณะที่สัดส่วนประชากรวัยทำงานมีอัตราลดลง คือในปี พ.ศ. 2523 มีสัดส่วนประชากรวัยทำงานร้อยละ 56.3 เพิ่มขึ้นร้อยละ 63.9 ในปี 2533 และ คาดว่าสัดส่วนประชากรวัยทำงานจะเป็นร้อยละ 65.0 และ 67.7 ในปี 2543 และ 2553 ตาม ลำดับ (รายงานการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538) ส่งผลต่ออัตราส่วนที่เป็นภาระ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการ เลี้ยงดูผู้สูงอายุ ประชากรวัยทำงานจะต้องรับภาระเลี้ยงดู ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในด้านการ ประกอบอาชีพ การแต่งงาน การแยกครอบครัว การหย่าร้าง การมีบุตรและจำนวนบุตร เช่น ใน การประกอบอาชีพ สมาชิกในแต่ละครอบครัวมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย โดยไม่จำเป็นต้องทำร่วมกันดังเช่นในสังคมเกษตรกรรม การแยกประกอบอาชีพและมีการอาชีพที่ ต่างกัน ทำให้เคลื่อนย้ายถิ่นฐานทำให้ครอบครัวกระจายห่างกันยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลต่อความสัมพันธ์ และการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในขณะที่การให้บริการภาครัฐและเอกชนยังเข้าถึงน้อย และไม่มีระบบประกันสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีผลกระทบต่อการเลี้ยงดู และการดูแลบิดามารดาสูงอายุ (เทพินทร์ พัทธานุกฤษ, 2537) ดังการศึกษาของนภาพร ขโยวรรณ และคณะ เรื่องครอบครัวอุปถัมภ์กับขั้นตอนชีวิตของผู้สูงอายุและบุตร ในปี 2535 พบว่า การเข้าสู่ ตลาดแรงงาน การย้ายออกจากบ้านบิดามารดา และการตั้งครัวเรือนของตนเองภายหลังการ

สมรสมีผลกระทบอย่างยิ่งต่อสัมพันธภาพการให้การเกื้อหนุนบิดามารดา ทำให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องพึ่งตนเองเป็นสำคัญ

การที่ผู้สูงอายุขาดการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลาน เพราะการประกอบอาชีพนอกชุมชน การแยกครอบครัวไปอยู่ที่อื่น ทำให้ผู้สูงอายุที่อยู่บ้านต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น บางรายต้องหารายได้ด้วยตนเองด้วยการทำงานหัตถกรรมออกขาย หรือรับจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วปัญหาโรคเอดส์ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุไม่ได้รับการดูแลจากบุตรหลาน ในทางตรงกันข้ามกลับจะต้องดูแลบุตรที่ป่วยเป็นโรคเอดส์และอาจต้องเลี้ยงหลานด้วย ปრაฏการณนี้พบโดยทั่วไป ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาว่าผู้สูงอายุมีการพึ่งตนเองอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่เอื้อต่อการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยนี้จะทำให้ได้ข้อมูลที่อาจเป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงาน องค์กรหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการด้านต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะการพึ่งตนเอง ของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง ของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

บ้านแม่ฮาว หมู่ 3 ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตนเองในกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้ และเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี

2. แหล่งข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ กลุ่มผู้สูงอายุ ที่มีฐานะดี 3 คน ฐานะปานกลาง 3 คน และฐานะยากจน 3 คน ในพื้นที่ บ้านแม่ฮาว หมู่ 3 ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 บริบทของชุมชน ศึกษาลักษณะทางกายภาพประวัติความเป็นมา พัฒนาการของหมู่บ้าน อาชีพและรายได้ การปกครอง องค์กรชุมชน ประเพณีและความเชื่อ การศึกษา ฯลฯ

3.2 ลักษณะการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ

- การหารายได้ เช่น ขายผลิตงานหัตถกรรม ขายผลผลิตทางการเกษตร การรับจ้าง การประกอบพิธีกรรม
- การหาอาหาร เช่น การปลูกพืชผักไว้รับประทาน การหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ
- การจัดหาเครื่องนุ่งห่ม เช่น จัดทำที่นอน หมอน ซ่อมแซม ทำความสะอาด เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มด้วยตนเอง
- การดูแลสุขภาพ เช่น การพักผ่อน การออกกำลังกาย การดูแลตนเองยามเจ็บป่วย

3.3 ปัจจัยที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง ของผู้สูงอายุ มี 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ ศึกษาถึงภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและระบบเครือญาติ และสภาพแวดล้อม ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย กรมอนามัย กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ฯลฯ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทั้งเพศหญิงและชายที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป สภาพการทำงานหรือร่างกายลดลง มีลูกหลาน สถานภาพการเป็นผู้นำในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ลดการทำงานหนัก แต่ยังคงมีบทบาทในการช่วยเหลือตนเองและครอบครัวได้ เช่น เฝ้าบ้าน ดูแลบ้าน เลี้ยงหลาน ทำอาหาร ทำงานเล็กๆ น้อย ๆ เพื่อแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัว และเพื่อแก้เหงา เช่น จักสาน ทำไม้กวาด ประดิษฐ์ดอกไม้ ปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

ลักษณะการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท หมายถึง การกระทำที่ผู้สูงอายุ ช่วยเหลือตนเองในกิจกรรมทั้งหลายในชีวิตประจำวัน โดยบางส่วนได้รับความเกื้อหนุนจากครอบครัว เครือญาติ และชุมชน เช่น การหารายได้ การบริโภค การดูแลรักษาสุขภาพ เป็นต้น